

**ЖИТТЯ І СЛУЖІННЯ
НАСТОЯТЕЛЯ ЛУЦЬКОЇ
ПОКРОВСЬКОЇ ЦЕРКВИ
ПРОТОІЕРЕЯ СИДОРА
МЕТЕЛЬСЬКОГО
(1798–1882)**

м. Луцьк

З часу входження Луччини до складу Російської імперії й аж до розпаду останньої (1795–1917 роки) в Луцьку встигло прослужити чимало православних священнослужителів. Вони залишили після себе добру пам'ять в місті та окрузі, але ні за часом служіння в Луцьку, ні за трудами на користь Православ'я ніхто не зрівнявся із протоіереєм Сидором Метельським, котрий 43 роки був настоятелем Луцької Покровської церкви. По праву цього працелюбного, високоерудованого пастиря можна назвати одним із творців історії Луцька в XIX столітті. Цією публікацією, віддаючи данину пам'яті пастиря, ми ставимо за мету увіковічення цієї пам'яті в місті, в якому він провів більшу частину свого життя.

Протоіерей Сидір Метельський народився у 1798 році в селі Острівці Луцького повіту, де його батько Захарій і предки, як згадував сам отець Сидір, до сьомого покоління були священниками в місцевому Іоанно-Богословському храмі [14, с. 1086]. Захарія Васильовича Метельського у священний сан в 1793 році висвятив ще уніатський єпископ Арсеній (Гловневський), а з початком відновлення на Волині структури Православної Церкви він із парафіянами одразу прийняв Православ'я. Дружина отця Захарія Євдокія Василівна була на п'ятнадцять років молодшою за свого чоловіка, а Сидір став другою дитиною в сім'ї – на два роки раніше за нього народився син Степан [1, арк. 126].

У 1810 році хлопчика здали на навчання у Волинську духовну семінарію, яка тоді знаходилася в Острозі. Згодом отець Сидір згадував, наскільки важко тоді було вчитися «скільки внаслідок скудного утримання, стільки й через нестачу навчальних посібників та приладдя». Автор некролога протоіерею (можливо, його син) писав про його навчання так: «Покійний розповідав, що кварти-

роутримувачам своїм вони платили в той час від 90 к. до 1 р. 20 к. в місяць, але зате й утримання їх було скудне. Чаю та інших розкошів того часу, що увійшли тепер у необхідність, вони тоді не знали. Замість чаю вони пили нерідко навар з медом так званої вероніки-бетоніки, рослини, яку вони самі збирали в околицях Острога. Покійний розповідав, що весь цей час свого навчання він не знав ні шуби, на калош, ні теплої шапки; одягався він в одяг домашнього виготовлення; на свята і вакації нерідко ходив додому пішки й так повертався в семінарію. Навчання в той час теж було обставлене всеможливими труднощами, про які нинішня учнівська молодь не має й поняття. Так, наприклад, покійний розповідав, що філософія та інші науки читалися латинською мовою. Легко уявити, скільки коштувало труда спершу розібрати й засвоїти собі урок, а потім визубрити його до слова. Тому не дивно, що небагатьом в той час вдалося пройти повний курс семінарського навчання. Вчився покійний старанно. Хто знав його особисто, той бачив його наукові пізнання й хорошу шкільну підготовку. Закінчив він курс свого навчання в 1821 році одним із кращих студентів семінарії» [14, с. 1086–1087].

У семінарській характеристиці на Метельського йшлося: «Здібний, старанності похвальної, успіхів дуже хороших, поведінки добропорядної» [15, с. 349]. Як одного з найкращих випускників, юнака було залишено в Острозі, де він розпочав трудитися учителем першого класу в місцевому приходському училищі і помічником бібліотекаря ВДС. Через недостатнє утримання він у цей час мало змінив свій попередній образ життя – протягом двох років проживав в одній кімнатці з товаришем, майже так само економив на харчуванні, обідаючи переважно м'ясним наваром, що сам собі готував у самоварі.

17 серпня 1824 року, після одруження з дочкою луцького соборного протоієрея Марфою Григорівною Корнаковською єпископом Волинським Стефаном (Романовським) Метельський був рукопокладений у священний сан і направлений до Луцька, де служив тесть, отримавши указ у Покровську церкву.

Незабаром після хіротонії молодий священник був призначений законовчителем Луцького дворянського училища, а через рік став

ще й учителем російської мови у цьому навчальному закладі. 25 лютого 1825 року ієрей Сидір Метельський призначений членом Луцького духовного правління. 28 серпня того ж року він став цензором проповідей по Луцькому повіту і цю посаду обіймав до 1 травня 1854 року. Після відкриття у 1832 році Луцької гімназії священик був її законовчителем. Треба зауважити, що протягом 1833–1834 років отець Сидір служив у Різдво-Богородичній церкві містечка Клевань, куди переїхала гімназія, і був членом Рівненського духовного правління та цензором проповідей. Через рік священик повернувся у Луцьк і знову став настоятелем Свято-Покровського храму, причому 19 травня 1834 року його призначено першоприсутнім членом Луцького духовного правління та зведено у сан протоієрея. З 1835 до 1837 року, а потім протягом 1846–1867 років отець Сидір був благочинним Луцького міського округу.

З цього часу турботи отця Сидора тільки збільшувалися, адже він став членом відразу кількох органів: Опікунства про бідних духовного звання, Комітету віспи, Тюремного та Санітарного комітетів, бував депутатом по судових та слідчих справах та для виконання особливих доручень, а також для приведення до присяги рекрутів і напучення арештантів, депутатом Комісії для відкриття та пояснення документів на фондуші луцьких православних храмів. Фактично всюди священик трудився у славу Божу, а зокрема і в Луцькому військовому госпіталі та міській лікарні, де безкоштовно виконував пастирські обов'язки під час військових дій проти польських повстанців.

У зв'язку з необхідністю розслідувати польське повстання, місцева адміністрація доручила отцю Сидору брати участь у Комітеті про бунтівників, який було відкрито після придушення повстання. Через заколоти в Луцьк приїхали столичні чиновники, котрі змусили священика протягом 29 серпня – 20 вересня розглянути 482 проповіді місцевих ксьондзів польською мовою та 43 зошити трактатів на латині, в яких шукалися заклики до заколоту проти російської влади. Священик зробив повний переклад усіх проповідей та трактатів, а ті місця, які сприяли революційному збудженню, виділив особливо та надав владі відповідний звіт.

Тут можна зауважити, що знайомство з волинськими уніатами отець Сидір, батько якого, нагадаємо, й сам прийняв сан ще від уніатського архієрея, завів у Луцьку та околицях відразу після свого призначення сюди. Метельський згадував, що разом із тестем неодноразово запрошувався в Жидичин, де була кафедра Луцьких уніатських архієреїв. Він був добре знайомий із загалом померлим у 1827 році уніатським єпископом Луцьким Іоанном (Красовським), котрий, за словами отця Сидора, благоволив до Православ'я. Також Метельський знав і свого однолітка митрополита Йосифа (Семашка), котрий став видатним діячем возз'єднання уніатів з Православ'ям, а на зорі свого церковного служіння молодим священиком служив у Луцькій уніатській духовній консисторії [14, с. 1091].

Мабуть, приємнішим для священика було призначення членом Білостоцького (1837 рік) та Піддубецького (1841 рік) будівельних комітетів, що займалися виправленням місцевих кам'яних храмів. Відомо, що для ремонту Свято-Покровського храму у Піддубцях отець Сидір допоміг зібрати 600 карбованців сріблом та чимало дерева. Безперечно, що дбав він і про Свято-Покровський храм, який привів до ладу після пожежі, зібравши 600 карбованців пожертв. Більше 500 карбованців зібрав він і на користь бідних осіб духовного звання [13, с. 56].

Можна сказати, що справою життя для Метельського стало виявлення в Луцьку церковних земель, які за роки польського панування в краї було відібрано на користь уніатів чи католиків, незаконно заселено євреями тощо. Оскільки в Луцькому замку зберігався величезний архів старовинних актових книг, отець Сидір мав змогу виявити багато документів, які він самотужки переклав з латині та польської мови. Копії цих документів разом із перекладом надавалися у судові органи для прийняття відповідних рішень. Старання священика привело до того, що у Луцьку ледь не половину усієї фондушевої землі отримала церква, яка з цього мала чималий прибуток. До 1867 року з таких земель отець Сидір зібрав для храму 11 тисяч рублів орендної платні. Члени сім'ї згадували, що через завантаження під час роботи з фондушевими документами отець Сидір цілими місяцями харчувався за робочим столом, беручись за роботу у 4–5 годин ранку і працюючи без перерви до півночі [14, с. 1089].

В 1837 році про труднощі виявлення в Луцьку церковних земель священник відверто писав у духовну консисторію: «Для безпомилкового висновку про приналежність землі, виміру її й складенню опису будівель слід розглянути всі документи, співвіднести їх між собою й застосувати до місцевого розташування як нинішніх будівель, так і колишніх, багаторазово вже перемінених на місцях зі зміною вигляду й розташування. Як же тих документів, писаних старовинним руським та польським почерком, є велика кількість, то один розгляд їх, аналіз та застосування вимагає немало часу, пристосування до читання їх та невтомимого терпіння» [10, арк. 1–2].

Одним із прикладів судової тяганини за зібраними Метельським матеріалами стала заведена ним у 1841 році справа про повернення соборній церкві десяти ділянок землі на приміських Батьковському, Волошинському, Сахновичівському й міських Клявшанському й Тимошевському ґрунтах. Священник, на підставі древніх документів, доводив, що всі ці землі протягом різного часу були відписані на вічне володіння для Братського монастиря і у другій половині XVIII століття незаконним чином відібрані в приватну власність деякими луцькими міщанами. На одній із таких уже забудованих ділянок раніше стояла православна церква святого Іоанна Хрестителя, а загалом на спірних ґрунтах знаходилося дев'ятнадцять садиб, чинш від яких міг би приносити духовенству не менше 70 рублів у рік. Не зважаючи на справедливості доводів протоієрея, суд, що тривав понад п'ятнадцять років, церква програла – на підставі земської давності землі було залишено у попередніх вотчинників [8]. Однак інші судові справи, ініційовані Метельським, здебільшого, мали кращий підсумок. Матеріали деяких із них досі зберігаються в Державному архіві Волинської області. Зокрема, у 1840 році була заведена справа про повернення від домініканського монастиря належного Луцькій Дмитрівській церкві села Коршовець [4], у 1842 році – щодо будинку Рохлі Піпової [5], у 1848 році – про борги аптекаря Домініка Гукхлера [6]. У 1860-х роках отець Сидір судився із євреєм Іциком Перельманом, який, розпочавши будівництво власного дерев'яного будинку,

по-перше захопив при цьому частину землі Луцької соборної церкви, а по-друге втулив цей дім між двома іншими будинками, один із яких стояв на церковній землі, а інший, кам'яний, і сам належав церкві [7].

Вивчаючи архіви, священник, який був членом Археологічного комітету при Київському університеті святого Володимира, відкрив чимало цінних пам'яток, що торкаються історії Православ'я на Волині. Зокрема, отець Сидір знайшов відомості про 22 древні православні храми та монастирі тільки в одному Луцьку. Займаючись не лише археографічною, але й археологічною роботою, він розкопав у Луцьку декілька древніх могил, в одній із яких, на території Луцького замку, відкрив кам'яну гробницю, що могла належати одному з удільних волинських князів. Про всі свої дослідження священник писав частково у Віленський чи Київський археологічні комітети, частково волинським архіпастирям, але сьогодні доля неопублікованої частини цих трудів невідома, причому відповідних записів не було знайдено і при розборі паперів священника після його смерті. Однак якась частина документів, відкритих Метельським, таки була опублікована в «Актах Південно-Західної Русі» та «Віснику Південно-Західної Росії». За такі свої труди ще в 1836 році священник отримав подяку та подарунок від Археологічного комітету Київського університету [14, с. 1089–1090].

Частину чиншових прибутків протоіерей сподівався витратити на ремонт притчового житла в аварійному приміщенні Братського монастиря та на винайм житла для себе, адже протягом всіх років служіння в Луцьку Метельський, як й інші члени кліру, потерпав від відсутності задовільних умов для проживання. Однак такого права отцю Сидору не давали, що обурювало священника, тим більше, що в затвердженому кошторисі на ремонт соборного приміщення чомусь зазначалося не найважливіше, необхідне для вигоди й безпеки, а на місця, які для причта були майже не потрібними [11, арк. 3].

Так і не зумівши вирішити найелементарніші житлові питання, отець Сидір неодноразово в річних парафіяльних звітах писав про незабезпеченість кліру. Зокрема, в 1854 році у кліровій відомості

йшлося, що через дворічний неврожай на продукти харчування у Луцьку була нечувана дорожнеча, а притч «зовсім позбавлений усіляких інших вигод, як то: нема для членів притчу орної та сінокісної землі, але навіть ні клаттика її для городу» [2, арк. 2]. У 1858 році в рапорті в консисторію Метельський із сумом мусив констатувати: «В місті Луцьку я служу єдино тому, що від дворянського училища отримую платню для утримання сімейства; маю, крім дружини, ще не прилаштованих 2 доньки, а в семінарії й училищах 5 синів, для яких і на один одяг не вистачає отримованого по собору жалування, але понад одяг потрібні витрати на книги, папір, свічі, квартири, їжу та інше, і тому, якби дозволено було мені перейти на таке місце, при якому міг би я продовжити службу по училищу, без втрати років для вислуги належної по навчальній частині пенсії, то я охоче залишив би безпритульне для мене місто Луцьк» [11, арк. 3].

З різних документів відомо, що Метельський взагалі не проживав у Луцьку, мешкаючи то в Теремному, парафією якого отець Сидір опікувався у 1840-х роках (скоріше за все цю парафію йому консисторія виділила для покращення прокорму), то в Жидичині. Це викликало нарікання єпархіальної влади, яка в 1842 році підняла питання про необхідність постійного проживання настоятеля собору не в Теремному, а в Луцьку, а в 1864 році – про виведення протоієрея із Жидичина в Луцьк. Водночас, як видно, консисторія не сприяла вирішенню житлових умов пастиря, який, вочевидь, все ж перебрався із Жидичина в Луцьк. Це можна стверджувати, виходячи із опублікованих спогадів Антоніни Блудової, яка відвідала Луцьк 26 травня 1867 року. «З трудом дібралася я до входу до протоієрея, – писала Антоніна Дмитрівна, – так оббудований та оточений його будиночок єврейськими халупами та брудними жиденятами. А будиночок чисто вибілений, із палісадником, і з високою крівлею гонтовою, виглядає затишно та охайно... Він [отець Сидір – *авт.*] провів мене наліво у велику чисто прибрану кімнату із незграбним диваном незмінного фасону... і з клавікордами роєлин світлого дерева» [12, с. 8]. Що це за приміщення і на яких правах у ньому проживав Метельський – невідомо.

Завдяки спогадам Антоніни Блудової зберігся й літературний портрет отця Сидора (він не названий авторкою по імені, однак в Луцьку був тільки один такий священник): «Відкрилися двері, і у вузьких сінях побачила я дідуся у світлому підряснику, у світлих сидинах із жовтуватим відливом, з чистим, світлим лицем, з веселим виразом» [12, с. 8].

Все ж, не можна стверджувати, що єпархіальне начальство ігнорувало заслуги протоієрея Сидора Метельського, адже труди невтомого священнослужителя у Луцьку неодноразово були відзначені як духовною, так і світською владою. У 1830 році він отримав першу священницьку нагороду – набедреник, у 1835 році другу – фіолетову бархатну скуфію, у 1840 році – фіолетову камилавку, а в 1843 році – золотий наперсний хрест. За успіхи у викладанні у дворянському училищі та за громадську діяльність священник отримав чимало подяк, а також преміювався грошима: 250 рублів він отримав у 1839 році, 80 рублів у 1861 році, 100 рублів у 1863 році [3, арк. 5]. У 1863 році протоієрей Сидір Метельський отримав імперський орден святої Анни III ступеню.

1 вересня 1867 року протоієрей Сидір Метельський, не без свого, вочевидь, бажання, був переміщений у місто Кременець, де став настоятелем соборної Свято-Миколаївської церкви та благочинним Кременецького міського округу. Крім цього, він був обраний від духовенства членом педагогічного і розпорядчого зібрання правління Волинської духовної семінарії, перебуваючи на цій посаді до 1 липня 1871 року. При цьому сімдесятирічний старець акуратно відвідував семінарські зібрання, що не було надто обтяжливим для нього, адже Волинська духовна семінарія із 1836 року знаходилася у Кременці. Отець Сидір, зокрема, дуже турбувався про якість продуктів, які надходили для харчування учнів семінарії. Також у 1867 році священник став дійсним членом Опікунства про хворих та поранених воїнів. Не менш ревно Метельський виконував і свої обов'язки по духовному відомству, за що отримав ще орден святої Анни II ступеню та орден святого Володимира IV ступеню. Добру пам'ять про себе протоієрей залишив і в місцевому храмі, який прийняв із боргом у п'ятдесят карбованців, а залишив із десятима тисячами у державному банку [14, с. 1092].

Ще у вісімдесятирічному віці отець Сидір міг займатися активною діяльністю, видавши у цей час книги «Бесіди і повчання на всі недільні дні до сільських парафійан» (Почаїв, 1876), «Шляхи Промислу Божого у збереженні стояння святості Церкви» (Почаїв, 1876) та «Викриття введених у західній церкві у євхаристію опрісноків та причащання мирян під одним видом хліба» (Почаїв, 1879).

Регалії не вплинули на особистість отця Сидора, який завжди залишався добрим, ласкавим, смиренным, богобоязливим та благочестивим. Представники інтелігенції зазначали, що люблять молитися з батюшкою, який дуже проникливо служив. А що стосується простих людей, то вони «благоговіли перед старцем, його молитвами дорожили, як запорукою відпущення їх гріхів та їх земного благополуччя» [14, с. 1093]. Микола Теодорович справедливо писав, що Метельський «був один із найкорисніших і найдостойніших пастирів Волинської єпархії» [15, с. 350].

Протоіерей Сидір Метельський помер 7 жовтня 1882 року, залишивши після себе велике потомство, адже його дружина народила одинадцятьох дітей – Григорія, Дмитра, Меланію, Єлисавету, Флора, Олімпіаду, Костянтина, Ольгу, Захарія, Миколу та Федора. Із синів знаменитого пресвітера священнослужителем став тільки син Флор, який ще за життя батька в 1880 році отримав призначення в цей же Свято-Миколаївський собор у Кременці, а до того успішно займався місіонерською роботою серед волинських чехів у Рівненському повіті. Волинську духовну семінарію відмінно закінчив також і син Федір, після чого шість років викладав у Кременецькому духовному училищі. Однак у 1878 році він вступив на фізико-математичний факультет Варшавського університету, після закінчення якого працював вчителем арифметики та географії спершу в Суздалі, а потім у Шуї [15, с. 703]. Двоє старших синів, Дмитро та Григорій, ще в дитячому віці (у вересні 1836 року) були виключені батьком з духовного у світський стан [7, арк. 1522]. Ймовірно, вони здобули світську освіту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний архів Волинської області (ДАВО). Ф. 35. Оп. 5. Спр. 254. Клірові відомості церков Луцького повіту за 1801 рік. 148 арк.
2. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 303. Клірові відомості церков 1-го округу Луцького повіту за 1854 рік. 96 арк.
3. ДАВО. Ф. 35. Оп. 5. Спр. 334. Клірові відомості церков Луцького повіту за 1864 рік. 351 арк.
4. ДАВО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 393. Справа за позовом протоієрея Метельського до Домініканського монастиря про повернення Луцькій Дмитрівській церкві села Коршовець. 303 арк.
5. ДАВО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 492. Справа за позовом Луцької соборної церкви до колезького реєстратора Вілінського про незаконне присвоєння землі. 49 арк.
6. ДАВО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 968. Справа за позовом Луцької соборної церкви до провізора Луцької вільної аптеки Гуклера за виплату боргу в сумі 38 рублів. 48 арк.
7. ДАВО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 990. Протоколи судових засідань Луцького повітового суду за 1849 р. 1591 арк.
8. ДАВО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 1012. Справа за позовом Луцької Хресто-воздвиженської церкви до міщанина Насона про церковні землі. 504 арк.
9. ДАВО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 1764. Справа за звинуваченням купця Іцка Перельмана в свавільному будівництві дому на церковній землі в м. Луцьку. 310 арк.
10. Державний архів Житомирської області (ДАЖО). Ф. 1. Оп. 8 (1838). Спр. 1302. Справа про вчинення опису будівлям і землям Луцької соборної церкви та відносно дозволу причту користуватися частиною оброчних прибутків тієї церкви. 11 арк.
11. ДАЖО. Ф. 1. Оп. 15 (1858). Спр. 810. Справа про вжиття заходів для усунення нещасного випадку від можливого падіння будівлі повасиліанського монастиря в м. Луцьку. 29 арк.
12. Блудова А. Для немногих. Пять месяцев на Волыни: Острожская летопись 1867 г. С-Пб, 1868. 41 с.
13. Послужной Список Настоятеля Кременецкого Собора Протоиерея Исидора Метельского. Волынские епархиальные ведомости. 1873. №2 (ч. оф). С. 54–57.
14. Протоиерей Исидор Захариевич Метельский (некролог). Волынские епархиальные ведомости. 1882. № 34 (ч. неоф.). С. 1085–1093.
15. Теодорович Н. Волынская духовная семинария. Почаев, 1901. 1023 с.